

kwestie als in Engeland, waar de adellijke Tories zich de weelde konden veroorloven, in de arbeidstoestanden belang te stellen, terwijl de industriële Whigs zich er wel voor wachtten.

Niet eens het kiesrecht heeft hij in de meer dan dertig jaren tussen zijn eerste en derde ministerie verlopen, uitgebreid. Nog in 1880 waren er slechts 122.481 kiezers of 13.1 % van het aantal mannen boven de 25 jaar. En dat onder het bewind van den man, die in '44 reeds het Algemeen Stemrecht als de onvermijdelijke consequentie van de historische ontwikkeling gezien had.

Ja, hij was de politicus zonder phrase. Hij heeft nooit meer beloofd, dan hij gegeven heeft, maar hij heeft daardoor ook, als alle groote staatslieden, de roem: zijn historische zending te *verwezenlijken* moeten betalen met zijn schoonste *droom*. Heeft hij in later jaren zich nog wel eens de gesprekken met Krause herinnerd, met wien hij in zijn Duitse tijd dagelijks verkeerde? Krause, de idealist ook in andere dan filosofische zin, die gezegd heeft: „ik ken de wereld zoals zij zijn moest en het loont inderdaad de moeite niet, ze te zien, zoals zij is”? Het schijnt zo. Opzoomer, de Utrechtse wijsgeer, is als aanhanger van Krause's filosofie begonnen. Hij had hem leren kennen door zijn leermeester Thorbecke. Doch in diens politieke daden althans is nooit een grein meer te bespeuren geweest van de geest van hem die eens een „Menschheitsbund” had willen stichten.

En, klemmender vraag, heeft hij in later jaren nog wel eens gedacht aan zijn woorden uit '44: „wat is de wetgeving, die allen Staatsburgerschap aanbiedt onder eene door weinigen bereikbare voorwaarde, wat is die wetgeving, tenzij ironie?” Wij geloven het niet, maar als hij het gedaan heeft, had hij dan een andere conclusie kunnen trekken, dan dat ook zijn wetgeving — ironie was geweest? Wel heeft hij — wij zagen het — het aantal staatsburgers niet uitgebreid, maar hij heeft ook niets gedaan, om de voorwaarden te scheppen, waarop dat zonder ironie gebeurd zou kunnen zijn. Wij geloven het niet, maar wij verwijten het hem nog minder. Sterker, zelfs dan een Thorbecke, is de geschiedenis. En de geschiedenis heeft, tot op heden en niet alleen in Nederland, maar overal, deze ironie gewild. En nergens heeft nog iemand „den toon gevonden waarin deze dissonant zich oplost”.